

Petar Sotirow

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie

ORCID: 0000-0003-4082-4592

e-mail: petar.sotirow@mail.umcs.pl

WSPÓŁCZESNE ZMIANY W SYSTEMIE BULGARSKICH NAZW RODZINNYCH (NA PODSTAWIE WYNIKÓW BADANIA ANKIETOWEGO)

CONTEMPORARY CHANGES IN BULGARIAN NAMES OF KINSHIP AND FAMILY AFFINITY (BASED ON SURVEY RESULTS)

Abstrakt: Obiektem analizy są bułgarskie nazwy rodzinne, a jej celem jest ustalenie, czy w ich funkcjonowaniu zaszły zmiany, a także których jednostek te zmiany dotyczą oraz czy można zidentyfikować bardziej trwale tendencje w zakresie badanych jednostek. Badanie zostało przeprowadzone za pomocą ankiety. Wyniki wykazały, że bułgarski system nazw rodzinnych, często określany jako złożony, w rzeczywistej praktyce językowej uległ i nadal ulega uproszczeniu. Widać to, z jednej strony, w stopniowym wycofywaniu się z systemu niektórych nazw, z drugiej zaś – w rozszerzeniu semantyki i funkcji nazw, które zastępują inne nazwy rodzinne. Według autora przyczyny upraszczania się analizowanego systemu mają przede wszystkim charakter pozajęzykowy. Wśród nich ogromne znaczenie ma globalizacja i wpływ obcego stylu życia, z którego wynikają także obcojęzyczne modele zachowań językowych. Istotnym czynnikiem jest również struktura współczesnej bułgarskiej rodziny, reprezentowana głównie przez rodziny z jednym dzieckiem, dużą liczbę związków partnerskich z dziećmi i dużą liczbę rodzin niepełnych. Uwzględniając te czynniki, autor przewiduje dalsze upraszczanie systemu bułgarskich nazw rodzinnych.

Słowa kluczowe: zmiany, nazwy rodzinne, nazwy pokrewieństwa i powinowactwa, język bułgarski, badanie ankietowe

Abstract: The object of the analysis are Bulgarian of kinship and family affinity names, the aim is to determine whether there have been changes in their functioning, possibly which specific units have been affected by these changes and whether, it is possible, to identify more permanent trends in the units studied. The research was conducted using a survey. The results showed that the Bulgarian family name system, often described as complex, has undergone and continues to undergo simplification in actual language practice. This can be seen, on the one hand, in the gradual withdrawal of some names from the system, and on the other – in the extension of the semantics and functions of some names, which replace other family names. According to the Author, the reasons for the simplifi-

cation of the analysed system are primarily of an extralinguistic nature. Among them, globalization and the influence of a foreign lifestyle are of great importance, which also results in foreign models of linguistic behaviour. Another important factor is the structure of the modern Bulgarian family, represented mainly by single-child families, a large number of partnerships with children, and a large number of single-parent families. Taking all these factors into account, the Author foresees further simplification of the system of Bulgarian names of kinship and family affinity.

Keywords: changes, names of kinship and family affinity, family names, Bulgarian language, survey

Nazwy rodzinne, znane z literatury naukowej również jako *nazwy stopni pokrewieństwa i powinowactwa rodzinnego* (Szymczak, 1966) lub *terminologia rodzinna* (Zarębina, 2010), tworzą leksykalno-semantyczną grupę, która obejmuje nazwy osób pozostających w pewnej relacji rodzinnej wynikającej z więzi krwi lub ze stosunku prawnorodzinnego (małżeństwa). Nazwy te stanowią językowy wyraz pojęcia *rodzina*, które zajmuje szczególne miejsce w konceptosferze *człowiek*. Nie dziwi więc fakt, że te jednostki języka od dawna znalazły się w polu zainteresowań wybitnych badaczy, takich jak Jan Łoś (1914), Antonina Obrębska (1929), Oleg N. Trubaczow (Trubachev, 1959), Mieczysław Szymczak (1959, 1966) i in. Współcześnie analizę rozmaitych aspektów nazewnictwa rodzinnego zawierają publikacje Małgorzaty Ostrówki (2006), Heleny Grocholi-Szczepanek (2007), Małgorzaty Magdy-Czekaj (2012), Marty Małanowskiej-Statkiewicz (2015), Iwony Burkackiej (2017) i in.

W Bułgarii nazwy rodzinne były badane przez językoznawców i etnologów, przy czym analiza obejmowała zarówno aspekty współczesne, jak i historyczne. Warto zauważyć, że pod względem zakresu dominują badania, które koncentrują się na nazwach rodzinnych w różnych bułgarskich dialektach (zob. np. Ivanova, 2000, 2003; Kitanova, 2010). W ostatnich latach rozszerzone badania nad nazwami rodzinnymi przeprowadziła Cwetelina Georgiewa z Bułgarskiej Akademii Nauk, która poświęciła temu zagadnieniu szereg publikacji, w tym obszerną monografię (Georgiewa, 2016a). Nazwy pokrewieństwa zostały również przedstawione w specjalnych opracowaniach leksykograficznych, np. *Bułgarska leksyka rodzinno-rodowa. Słownik encyklopedyczny* (Holiolchev i in., 2012) oraz *Słownik semantyczny nazw rodzinnych w języku bułgarskim* (Georgiewa, 2018). Znane są także niektóre badania nad bułgarskimi nazwami pokrewieństwa i powinowactwa w konfrontacji z innymi językami (np. Kyuczukova-Petrinska, 2011; Georgiewa, 2012; Spasov, 2012; i in.).

W publikacjach bułgarskich autorów często podkreśla się złożoność bułgarskiego systemu nazw rodzinnych w porównaniu z innymi językami. Jak czytamy w akademickiej *Bułgarskiej leksykologii*: „Literackie bułgarskie nazwy pokrewieństwa zachowały dość dobrze rozwinięty system, niespotykany w wielu innych językach europejskich. [...] Porównanie tej dość złożonej i bogatej konceptosfery z wieloma innymi, a szczególnie z angielską, francuską, rosyjską i innymi, ujawnia znaczne bogactwo oraz niemal pełną symetrię w sposobie różnicowania i podziału relacji między osobami powiązanymi więzami krwi lub rodzinnymi”¹ (BL 2013,

¹ To i pozostałe tłumaczenia z języka bułgarskiego są tłumaczeniami własnymi.

s. 461). Podobnie odnosi się do tego problemu Cwetelina Georgiewa, według której „System nazw rodzinnych u Bułgarów należy do typu sudańskiego – najtrudniejszego do opisanie systemu, w którym niemal każdy krewny ma konkretną nazwę w zależności od swojej płci, relacji z osobą, do której się odnosi, oraz stopnia pokrewieństwa z nią”. Zauważa również, że „Bułgarski system nazw rodzinnych jest dodatkowo skomplikowany przez istnienie specjalnych nazw dla stopni powinowactwa rodzinnego, przez występowanie niektórych cech różnicujących (głównie w dialektach), na przykład ‘wiek’ itp., a także przez funkcjonowanie niektórych leksemów wyłącznie jako form zwracania się do osoby” (Georgiewa, 2016a, s. 7).

Oprócz złożoności niektórzy autorzy zwracają uwagę na dynamikę i zmienność w czasie bułgarskiego systemu nazw rodzinnych. Wyjaśniają, że system ten znajduje się pod silnym wpływem czynników pozajęzykowych, które stale zmieniają go w kierunku uproszczenia. Wskazuje się także konkretne okresy w historii bułgarskiego społeczeństwa, w których nastąpiły najbardziej znaczące zmiany w tej dziedzinie. Jednym z takich okresów był koniec XIX i początek XX wieku. Charakteryzował się on gwałtownym rozwojem rzemiosła, handlu i przemysłu, masową migracją ze wsi do miast oraz zmianą struktury rodziny – od tradycyjnej rodziny wielopokoleniowej (tzw. *zadruga*) do indywidualnej formy współżycia rodzinnego o uproszczonym składzie (Georgiewa, 2016a, s. 7). Drugi ważny okres pokrywa się z naszą współczesnością – obejmuje drugą połowę XX wieku i pierwsze dekady XXI wieku. Jest on naznaczony „silną tendencją do rozkładu uporządkowanego systemu”, który staje się „coraz bardziej asymetryczny wskutek pomijania niektórych nazw rodzinnych po stronie matki lub ojca, ich małżonków, starszego brata lub siostry”. Ponadto obserwuje się „skłonność, szczególnie w miastach, do unikania zwrotów pokrewieństwa i nazywania bliskich wyłącznie po imieniu – co jeszcze kilka dekad temu było nie do pomyślenia” (BL 2013, s. 262).

W tym miejscu należy powiedzieć, że tendencja do upraszczania systemu nazw rodzinnych nie dotyczy wyłącznie języka bułgarskiego, lecz można ją uznać za uniwersalną, ponieważ obejmuje wiele innych języków, w których zmiany nastąpiły wcześniej. W języku polskim szczegółowo opisał je Mieczysław Szymczak, według którego głównymi okresami „krytycznymi” dla polskiego systemu nazw rodzinnych były: koniec XVI – początek XVII wieku, kiedy wiele dawnych nazw wyszło z użycia (np. *zełwa*, *dziewierz*, *jątraw*, *świekr*, *szurza*, *świeść*), a ich rolę przyjęły inne nazwy (np. *szwagier*, *bratowa*); także wieki XIX i XX, kiedy niektóre nazwy, jak *kuzynka*, *wuj* i *ciotka*, poszerzały swoją semantykę kosztem innych, np. *stryj* lub *wujenka* (Szymczak, 1966, s. 196).

Na tle powyższych rozważań nasuwa się pytanie, czy system bułgarskich nazw rodzinnych jest nadal tak złożony, a także – jak poszczególne elementy tego systemu funkcjonują w rzeczywistej komunikacji, jakie dokładnie zmiany zaszły i co je wywołało. Przegląd literatury naukowej wskazuje, że brakuje badań mających na celu diagnozowanie stanu konkretnych nazw rodzinnych, w tym ustalenie,

które z nich i w jakich grupach społecznych są znane i aktywnie używane, a które jednostki są już nieznane, wypadły z użycia lub znajdują się w procesie zanikania.

W poszukiwaniu odpowiedzi na powyższe pytania przeprowadzono badanie mające na celu ustalenie obecności lub braku zmian w funkcjonowaniu określonej grupy bułgarskich nazw rodzinnych wśród konkretnej grupy społecznej. Badanie zostało zrealizowane za pomocą ankiety, której celem było sprawdzenie, w jakim stopniu 20 bułgarskich nazw rodzinnych, odnoszących się do osób z najbliższego kręgu rodzinnego, jest znanych rodzimym użytkownikom języka bułgarskiego w wieku 20–30 lat. Ankietę przeprowadzono w maju 2024 roku wśród 94 bułgarskich studentów – 51 z Uniwersytetu Południowo-Zachodniego im. Neofita Rilskiego w Blagoewgradzie i 43 z Uniwersytetu Sofijskiego im. Świętego Klemensa Ochrydzkiego. Większość ankietowanych studentów (65) prezentowała kierunek filologia bułgarska, a pozostali – kierunki logopedia, lingwistyka stosowana i filologia rosyjska. Wybór studentów jako osób ankietowanych oraz ich kierunków studiów nie był przypadkowy. Po pierwsze, wstępne obserwacje i badania pilotażowe wykazały, że starsi użytkownicy języka bułgarskiego, na przykład osoby w wieku 40–45 lat i starsze, bez problemu orientują się w systemie nazw rodzinnych, a zmiany dotyczą głównie młodszego pokolenia. Po drugie, grupa studentów gwarantowała szeroką reprezentatywność wyników, ponieważ badane osoby wykazywały dużą różnorodność pod względem pochodzenia terytorialnego i rodzinnego. Po trzecie, reprezentowane przez studentów kierunki studiów pozwalały przypuszczać, że ankietowane osoby wyróżniają się szczególną wrażliwością i zaangażowaniem w stosunku do języka.

Ankietę wykonano za pomocą karty ankietowej, w której sformułowane były pytania, zaś odpowiedzi wymagały znajomości konkretnych relacji pokrewieństwa i powinowactwa i ich nazw. Pytania były następujące: Jak nazywa się względem dzieci brat matki, odpowiednio żona brata matki, siostra matki itd.?, Jak nazywa się względem męża matka jego żony, odpowiednio brat żony, mąż siostry żony itd.? Jak nazywa się względem żony matka jej męża, odpowiednio brat męża, mąż siostry męża itd.? Pełna lista badanych relacji rodzinnych i ich nazw znajduje się w tabeli 1, w której podano kod numeryczny² nazwy, jej znaczenie, formy w realizacji ogólnonarodowej lub regionalnej, informację o jej pochodzeniu, a także odpowiednik w języku polskim³.

² Kod numeryczny nazw rodzinnych został wprowadzony w latach dwudziestych XX wieku przez Siergieja A. Tokariewa (Tokarev, 1929). Jest to specjalny kod określający miejsce każdego członka rodziny w systemie pokrewieństwa i powinowactwa. Po raz pierwszy w odniesieniu do bułgarskich nazw rodzinnych kod numeryczny wprowadzili autorzy dzieła leksykograficznego *Bułgarska leksyka rodzinno-rodowa. Słownik encyklopedyczny* (Holiolchev i in., 2012). Liczby nieparzyste od 1 do 9 oznaczają subiekty płci męskiej: 1 – ojciec, 3 – brat, 5 – syn, 7 – mąż, 9 – ojciec chrzestny, 99 – chrześniak, a liczby parzyste – kobiety: 2 – matka, 4 – siostra, 6 – córka, 8 – żona. Liczby te w różnych kombinacjach służą do wskazania desygnatów, które mają swoją językową realizację w języku. W publikacjach autorów bułgarskich symbole czyta się od lewej do prawej (por. także Georgieva, 2016b).

³ Informację o polskich nazwach rodzinnych opracowano na podstawie *Wielkiego słownika języka polskiego* (WSJP PAN).

Tabela 1. Lista badanych 20 bułgarskich nazw rodzinnych

№	Kod numeryczny	Relacja rodzinna	Nazwa rodzinna
1	32	‘brat matki’	вуйчо [wujczo], вуйко [wujko], уйчо [ujczo] – derywaty od psł. *ujъ; pol. wuj, wujek
2	832	‘żona brata matki’	вуйна [wujna], учинайка [uczinajka] – jw.; pol. ciotka, ciocia (rzadziej wujenka)
3	42	‘siostra matki’	леля [lelja] ⁴ , тета [teta], тетка [tetka] – psł. *tetyka; pol. ciotka, ciocia
4	742	‘mąż siostry matki’	тетин [tetin], тетинчо [tetinczo] – jw.; lelin [lelin], lelinczo [lelinczo]; калекo [kaleko] – gr. καλός ‘ładny, dobry’; pol. wuj, wujek
5	41	‘siostra ojca’	леля [lelja], тетка [tetka], pol. ciotka, ciocia
6	741	‘mąż siostry ojca’	лелин [lelin]; тетин [tetin]; калекo [kaleko], pol. wuj, wujek
7	31	‘brat ojca’	чичо [cziczo], pol. wuj, wujek (rzadziej stryj)
8	831	‘żona brata ojca’	стринка [strinka], стрина [strina] – psł. *strъjъ / *stryjъ; чина [czina], чинка [czinka], pol. ciocia, daw. stryjna, stryjenka
9	28	‘matka żony’	тъща [tyszta] – psł. *tъstja; баба [baba]; pol. teściowa
10	18	‘ojciec żony’	тъст [tyst] – psł. *tъstъ; дядо [djado]; pol. teść
11	38	‘brat żony’	шуреј [szurej], шура [szura], шупек [szurek] – derywaty od psł. *šurъ; pol. szwagier, daw. szurzy, szurza, szurzyn
12	838	‘żona brata żony’	шуренайка [szurenajka], шура [szura], шурна [szurna] – jw.; pol. szwagierka
13	48	‘siostra żony’	балдъза [baldyza] – tur. baldız; pol. szwagierka
14	748	‘mąż siostry żony’	баджанак [badžanak] – tur. bacanak; pol. szwagier
15	27	‘matka żony’	свекърва [swekyrwa] – psł. *svekry, -ъve; pol. teściowa, daw. świekra
16	17	‘ojciec męża’	свекър [swekyr] – psł. *svekръ; pol. teść, daw. świekr
17	37	‘brat męża’	девер [dewer] – psł. *deverъ; pol. szwagier, daw. dziewierz
18	837	‘żonabrata męża’	етърва [etyrwa] – psł. *jętry; pol. szwagierka, daw. jątrew(ka)
19	47	‘siostra męża’	зълва [zyłwa] – psł. *zъly, *zъlve; pol. szwagierka, daw. zelwa (zolwa)
20	747	‘mąż siostry męża’	зълвеник [zyłwenik] – jw.; pol. szwagier

Badanie ma stosunkowo ograniczony zakres – zawężono tylko do 20 z istniejących we współczesnym języku bułgarskim ponad 100 nazw pokrewieństwa i powinowactwa⁵. Z punktu widzenia źródła pokrewieństwa do nazw relacji wy-

⁴ O etymologii leksemu *lelja* szczegółowo zob. BERIII 2012, s. 356–357.

⁵ W *Semantycznym słowniku nazw rodzinnych w języku bułgarskim* uwzględniono 111 jednostek (Georgieva, 2018).

nikających z więzi krwi (w naszym przypadku trzeciego stopnia pokrewieństwa w linii bocznej) odnoszą się : *wujczo*, *czicz*, *lelja* (42) i *lelja* (41). Natomiast większość nazw dotyczy osób spokrewnionych w wyniku zawarcia małżeństwa. Wśród nich znajdują się zarówno takie, które wskazują na powinowactwo pierwszego stopnia w linii prostej (*swekyr*, *swekyrwa*, *tyst*, *tyszta*) lub na powinowactwo drugiego stopnia w linii bocznej (*szurej*, *baldyza*, *dewer*, *zyłwa*, *szurenajka*, *badżanak*, *zyłwenik*), jak i takie, które oznaczają powinowactwo rodzinne trzeciego stopnia w linii bocznej (*wujna*, *tetin*, *lelin*, *strinka*) (zob. Szymczak, 1966, s. 141 i nast.). Hipoteza o zachodzących zmianach pojawiła się właśnie w odniesieniu do tej drugiej grupy nazw, dlatego też było ich więcej.

Wyniki badania pozwalają mówić o trzech grupach nazw ze względu na stopień rozpoznawalności. Do pierwszej grupy – z poprawnymi odpowiedziami od 84% do 65% – zaliczają się: *czicz*, *wujczo*, *lelja* (41), *tyst*, *lelja* (42), *swekyrwa*, *swekyr*, *tyszta* i *wujna*. W ramach tej grupy najbardziej, prawie bezbłędnie, rozpoznawane są nazwy dotyczące najbliższych krewnych rodziców, czyli ich braci i sióstr (*czicz*, *wujczo*, *lelja*). Stosunkowo dobrze znane są również niektóre nazwy powinowactwa, na przykład odnoszące się do rodziców żony i męża (*swekyr*, *swekyr*; *tyst*, *tyszta*) oraz do żony brata matki (*wujna*). Wykazaną stosunkowo wysoką rozpoznawalność wymienionych nazw rodzinnych można uznać za dziedzictwo istniejącej do niedawna bardziej złożonej struktury rodziny o większej liczbie dzieci, stąd obecność wujków i ciotek w wielu rodzinach i występowanie ich nazw w komunikacji codziennej. Co do nazw *tyst*, *tyszta*, *swekyr* i *swekyrwa*, ich żywotność można wytłumaczyć rolą niezastąpionej „instytucji babci i dziadka” we współczesnych warunkach życia młodych bułgarskich rodzin (duża mobilność, elastyczny czas pracy i in.) oraz stosunkowo krótkim rokiem szkolnym w Bułgarii z przedłużonymi wakacjami i licznymi przerwami, podczas których pomoc ze strony starszych rodziców okazuje się bezcenna.

Do drugiej grupy należą nazwy rodzinne o średniej rozpoznawalności – otrzymały one poprawne odpowiedzi w przedziale 41% – 16%. Znalazły się tutaj nazwy odnoszące się do różnego, według stopnia i linii, powinowactwa rodzinnego: *strinka* (‘żona brata ojca’), *baldyza* (‘siostra żony’), *zyłwa* (‘siostra męża’), *etyrwa* (‘żona brata męża’), *badżanak* (‘mąż siostry żony’), *dewer* (‘brat męża’), *tetin* (‘mąż siostry matki’), *lelin* (‘mąż siostry ojca’), *szurej* (‘brat żony’). Jak widać, niektóre z wymienionych nazw dotyczą małżonków najbliższych krewnych, czyli braci i sióstr rodziców (*strinka*, *tetin*, *lelin*), inne – rodzeństwa małżonków (*baldyza*, *zyłwa*, *dewer*, *szurej*), także – małżonków tych ostatnich (*badżanak*, *etyrwa*). Są to nazwy o słabnącej intensywności funkcjonowania. Wyjaśnienia ich relatywnie słabszej rozpoznawalności należy szukać w osłabieniu intensywności kontaktów rodzinnych we współczesnym trybie życia, w wpływie obcych (amerykańskich, zachodnich) modeli komunikacyjnych, w których nazwy rodzinne zastępowane są nazwami osobowymi, w dużej liczbie związków partnerskich, także w dużej

liczbie rodzin niepełnych (z jednym rodzicem)⁶ i in. Jest to stan bliski opisanego przez M. Szymczaka stanu polskiego społeczeństwa z lat sześćdziesiątych XX wieku cechującego się „bardziej malejącą rolą związków pokrewieństwa i powinowactwa rodzinnego, a rosnącą rolą więzi środowiskowo-sąsiedzkich i zawodowo-towarzyskich” (Szymczak, 1966, s. 196). Nie bez znaczenia jest tutaj młody wiek ankietowanych i brak osobistego doświadczenia małżeńskiego.

Tabela 2. Lista rankingowa 20 bułgarskich nazw według liczby poprawnych odpowiedzi

№	Kod numeryczny	Relacja rodzinna	Nazwa rodzinna	Prawidłowe odpowiedzi (w %)
1	31	‘brat ojca’	cziczo	84
2	32	‘brat matki’	wujczo	82
3	41	‘siostra ojca’	lelja	82
4	18	‘ojciec żony’	tyst	82
5	42	‘siostra matki’	lelja	81
6	27	‘matka męża’	swekyrwa	81
7	17	‘ojciec męża’	swekyr	81
8	28	‘matka żony’	tyszta	79
9	832	‘żona brata matki’	wujna	65
10	831	‘żona brata ojca’	strinka	41
11	48	‘siostra żony’	bałdyza	41
12	47	‘siostra męża’	zyłwa	39
13	837	‘żona brata męża’	etyrwa	35
14	748	‘mąż siostry żony’	badžanak	31
15	37	‘brat męża’	dewer	31
16	742	‘mąż siostry matki’	tetin	28
17	741	‘mąż siostry ojca’	lelin	27
18	38	‘brat żony’	szurej	16
19	838	‘żona brata żony’	szurenajka	5
20	747	‘mąż siostry męża’	zyłwenik	0

Wśród badanych jednostek wyróżnia się trzecia grupa, do której należy przypisać nazwy z minimalną liczbą poprawnych odpowiedzi – od 5% do 0%. Są tu dwie nazwy – *szurenajka* (‘żona brata żony’) i *zyłwenik* (‘mąż siostry męża’). Wyniki te nie dziwią, a jedynie potwierdzają dotychczasowy status wskazanych jednostek, których ograniczone zastosowanie w skali ogólnonarodowej poświadczane jest także w opracowaniach leksykograficznych⁷.

Zestawione wyniki badań nazw rodzinnych według stopnia rozpoznania zamieszczono w tabeli 2.

⁶ Na podstawie danych bułgarskiego Narodowego Instytutu Statystycznego (NSI) – odpowiednika Głównego Urzędu Statystycznego w Polsce.

⁷ W *Słowniku języka bułgarskiego* Bułgarskiej Akademii Nauk wyrazowi *szurenajka* towarzyszy kwalifikator ‘gwarowe’, a leksemu *zyłwenik* brak (RBE BAN online).

Badane jednostki językowe porównano według kolejnych dwóch parametrów: 1) liczby nieudzielonych odpowiedzi oraz 2) liczby podanych, ale błędnych odpowiedzi.

Tabela 3. Lista rankingowa 20 bułgarskich nazw rodzinnych według liczby nieudzielonych odpowiedzi

№	Kod numeryczny	Relacja rodzinna	Nazwa rodzinna	Liczba nieudzielonych odpowiedzi (w %)
1	747	‘mąż siostry męża’	zyłwenik	85
2	838	‘żona brata żony’	szurenajka	76
3	38	‘brat żony’	szurej	70
4	748	‘maż siostry żony’	badżanak	61
5	37	‘brat męża’	dewer	61
6	837	‘żona brata męża’	etyrwa	55
7	47	‘siostra męża’	zyłwa	54
8	48	‘siostra żony’	bałdyza	50
9	742	‘mąż siostry matki’	tetin	26
10	741	‘mąż siostry ojca’	lelin	24
11	832	‘żona brata matki’	wujna	20
12	831	‘żona brata ojca’	strinka	20
13	41	‘siostra ojca’	lelja	14
14	17	‘ojciec męża’	swekyr	14
15	31	‘brat ojca’	cziczo	11
16	27	‘matka męża’	swekyrwa	11
17	18	‘ojciec żony’	tyst	9
18	28	‘matka żony’	tyszta	7
19	42	‘siostry matki’	lelja	5
20	32	‘brat matki’	wujczo	4

Sprawdzenie danych według pierwszego parametru miało na celu ustalenie nazw, wobec których brakuje nominacji leksykalnej i zastanowienie się nad przyczynami tego braku. Dane ankietowe świadczą, że ponad połowa respondentów (od 85% do 50%) nie wskazała żadnej formy leksykalnej dla kilku znaczeń: ‘mąż siostry męża’ (*zyłwenik*), ‘żona brata żony’ (*szurenajka*), ‘brat żony’ (*szurej*), ‘maż siostry żony’ (*badżanak*), ‘brat męża’ (*dewer*), ‘żona brata męża’ (*etyrwa*), ‘siostra męża’ (*zyłwa*). Rzuca się w oczy fakt, że brakujące nazwy dotyczą wyłącznie drugiego stopnia powinowactwa rodzinnego w linii bocznej (rodzeństwa współmałżonków i ich małżonków). Można założyć, że wyżej wymienione relacje rodzinne na poziomie języka wyrażano opisowo lub imionami desygnatów. Jak już wspomniano, nieudzielenie odpowiedzi można tłumaczyć również brakiem własnego doświadczenia małżeńskiego ankietowanych. Stan ten jednak wskazuje, że wobec wymiennych nazw rodzinnych przebiega proces słabnięcia ich roli w komunikacji. Dane ilościowe według komentowanego parametru przedstawiono w tabeli 3.

Zestawienie badanych nazw według drugiego parametru – liczby podanych, ale błędnych odpowiedzi – miało na celu sprawdzenie, czy istnieje tendencja do zastępowania niektórych nazw innymi nazwami rodzinnymi, które poszerzają swoją semantykę. Wyniki badania potwierdzają istnienie takich substytutów. Na przykład nazwę *cziczo* często podawano zamiast nazw *lelin*, *tetin* i *wujczo*, natomiast nazwa *lelja* często zastępowała nazwy *strinka* i *wujna*. Czasami, raczej rzadko, *wujna* pojawia się zamiast *strinka* i *leja*. Ciekawe, choć nie tak jednoznacznie wyrażone, jest wzajemne zastępowanie nazw *tyst* i *swekyr* oraz *tysza* i *swekyrwa*, z nich *swekyr* i *swekyrwa* są stosunkowo częściej preferowane. W poszukiwaniu prawidłowej nazwy niektóre z istniejących nazw rodzaju żeńskiego przekształcono w taki sposób, żeby z nich powstała nazwa odnosząca się do osoby płci męskiej, na przykład *bałdyz* (< *bałdyza*) i *etyr* (< *etyrwa*), które podano zamiast nazwy *badżanak*. Ogólnie można powiedzieć, że dane potwierdzają pewne rozszerzenie funkcji niektórych nazw używanych zamiast innych. Proces rozszerzania znaczenia danych nazw jest ściśle związany z ekonomią językową – krótką formą *cziczo* i *lelja*, ich wieloznacznością⁸, a także wpływem języków obcych (na przykład *uncle* w języku angielskim). Szczegółowe dane dotyczące tego parametru można prześledzić w tabeli 4.

Podsumowując, na podstawie przeprowadzonego badania można stwierdzić, że bułgarski system nazw rodzinnych, często określany jako złożony, w rzeczywistej praktyce językowej nadal ulega uproszczeniu. Widać to, z jednej strony, w stopniowym wycofywaniu się z systemu niektórych nazw (np. *zylwenik*, *szurenajka*, *szurej*, *badżanak*, *dewer*, *zylwa*, *etyrwa*), które zastępowane są wyrażeniami o charakterze opisowym lub nazwami własnymi. Z drugiej strony, rozszerza się semantyka i funkcja nazw zastępujących inne nazwy, np. nazwa *cziczo* zastępuje nazwy *lelin*, *tetin* i *wujczo*, także nazwa *lelja* używana jest zamiast nazw *strinka* i *wujna*. W ten sposób bułgarski system nazw pokrewieństwa i powinowactwa zaczyna przypominać prostszy polski system nazewnictwa rodzinnego, gdzie jako odpowiedniki badanych tutaj 20 bułgarskich nazw rodzinnych funkcjonuje bardzo ograniczona liczba wyrazów: *wuj*, *wujek* (bułg. *wujczo*, *tetin*, *lelin*, *cziczo*), *ciotka*, *ciocia* (bułg. *wujna*, *lelja*, *strinka*), *szwagier* (bułg. *szurej*, *badżanak*, *dewer*, *zylwenik*), *szwagierka* (bułg. *szurenajka*, *bałdyza* *zylwa*, *etyrwa*), *teść* (bułg. *tyst*, *swekyr*), *teściowa* (bułg. *tysza*, *swekyrwa*).

Przyczyny tendencji do upraszczania analizowanego systemu mają przede wszystkim charakter pozajęzykowy. Jak wspomniano we wstępie, system nazw pokrewieństwa reprezentuje taki obszar języka, na który ze szczególną siłą wpływają zmiany społeczne. Wśród tych zmian ogromne znaczenie ma globalizacja i wpływ obcego stylu życia, w tym także obcojęzyczne modele. Sposób życia współczesnej rodziny bułgarskiej przebiega przeważnie w warunkach miejskich, a realizacji

⁸ W języku bułgarskim *cziczo* oznacza także 'starszego znajomego', również zwrot do takiej osoby; podobnie *lelja* oznacza zarazem 'starszą znajomą' oraz zwrot do takiej kobiety (RBE BAN online).

zawodowej towarzyszy duża mobilność i intensywny tryb życia. Prowadzi to do osłabienia więzi rodzinnych i niweluje konieczność używania sporej części nazewnictwa rodzinnego.

Tabela 4. Lista rankingowa 20 bułgarskich nazw rodzinnych według liczby błędnych odpowiedzi

Nr	Kod numeryczny	Relacja rodzinna	Nazwa rodzinna	Liczba błędnych odpowiedzi (w %) ⁹
1	741	‘mąż siostry ojca’	lelin	49 (<u>czicz</u> o, wujczo, strinko)
2	742	‘mąż siostry matki’	tetin	46 (<u>czicz</u> o, wujczo, swako, czanka)
3	831	‘żona brata ojca’	strinka	39 (<u>lel</u> ja, wujna)
4	838	‘żona brata żony’	szurenajka	19 (<u>zyl</u> wa, snacha, bałdzya, wujna, etyrwa)
5	28	‘matka żony’	tyszta	14 (<u>sw</u> ekyrwa, majka, szura)
6	832	‘żona brata matki’	wujna	15 (<u>lel</u> ja, strinka, tetka, swekyrwa)
7	747	‘mąż siostry męża’	zylwenik	15 (<u>bad</u> żanak, <u>zet</u> , szurej, dewer, lelinczo, bratowczed)
8	42	‘siostra matki’	lelja	15 (<u>wuj</u> na, strinka)
9	32	‘brat matki’	wujczo	14 (<u>czicz</u> o, czicza, czika)
10	38	‘brat żony’	szurej	14 (badżanak, zet, dewer)
11	837	‘żona brata męża’	etyrwa	10 (<u>zyl</u> wa, bałdzya, strinka, czinka)
12	18	‘ojciec żony’	tyst	9 (<u>sw</u> ekyr, baszta)
13	48	‘siostra żony’	bałdzya	9 (zylwa, lelja, snacha)
14	748	‘mąż siostry żony’	badżanak	8 (bałdzy, zet, etyr, kaleko)
15	27	‘matka męża’	swekyrwa	8 (<u>mai</u> ka, swata, tyszta, bała)
16	37	‘brat męża’	dewer	8 (<u>zet</u> , cziczo, szurej)
17	47	‘siostra męża’	zylwa	7 (etyrwa, snacha, lelja)
18	31	‘brat ojca’	cziczo	5 (wujczo, tetin)
19	17	‘ojciec męża’	swekyr	5 (<u>tat</u> ko, baszta, djado)
20	41	‘siostra ojca’	lelja	4 (wujna, strinka)

Istotnym czynnikiem jest również struktura współczesnej rodziny bułgarskiej: są to głównie rodziny z jednym dzieckiem, istnieje duża liczba związków partnerskich z dziećmi oraz duża liczba rodzin niepełnych¹⁰. W rezultacie, z jednej strony, zanika część relacji rodzinnych ze swoimi nazwami, z drugiej zaś – w kręgu rodzinnym pojawiają się osoby z nowymi, nieznanymi wcześniej rolami i brakującymi dla nich nazwami, na przykład osoby takie jak partner ciotki, partner wujka, partner brata siostry lub żony i in. Nazwy nowo powstałych typów rodzin, a także nazwy ich poszczególnych członków w języku bułgarskim nie zostały dotychczas dogłębnie zbadane pod względem formalnym i funkcjonalnym¹¹.

⁹ Podkreślone nazwy mają największy udział przy zastępowaniu nazwy.

¹⁰ Według danych Narodowego Instytutu Statystycznego za 2021 rok: przeciętna liczba członków w rodzinie wynosi 2,7; małżonkowie z dziećmi stanowią 30% ogółu rodzin, partnerzy z dziećmi – 11%, rodziny niepełne – 21% (NSI).

¹¹ Dla języka polskiego zob. np. Iwańska-Siwek (2020).

Mając na uwadze powyższe aspekty, można z dużą dozą prawdopodobieństwa przewidywać dalsze upraszczanie systemu bułgarskich nazw rodzinnych. Mówiąc bardziej obrazowo, dawny wielki teatr zwany *Rodziną*, w którym spletały się dziesiątki ról odgrywanych przez różnych aktorów ze swoimi nazwami, odchodzi w przeszłość. Na jego miejsce przychodzi kilkuosobowy zespół kameralny i jeśli pojawi się spektakl z większą liczbą ról, więcej nazw i tak już nie przybędzie.

Bibliografia

- BER – Georgiev, V. (red.). (2012). *Balgarski etimologichen rechnik*. Tom III (vtoro izdanie). Sofia: Akademichno izdatelstvo „Prof. Marin Drinov”.
- BL – Krumova-Tsvetkova, L. i in. (2013). *Balgarska leksikologiya*. Sofia: Akademichno izdatelstvo „Prof. Marin Drinov”.
- Burkacka, I. (2017). Monoparentalność, wielorodzina i rodzina zrekonstruowana. Współczesne nazwy modeli życia rodzinnego. *Artes Humanae*, 2, 61–94.
- Georgieva, Ts. (2012). Nazvaniya na dvojka lica (mazh i zhena) i tyahnoto miasto v ezikovata sistema i teksta (v balgarskiya ezik v sapostavka s drugi ezici). W: *Słowotwórstwo słowiańskie: system i tekst: Prace Komisji Słowotwórczej przy Międzynarodowym Komitecie Slawistów: Seria 13* (s. 55–66). Poznań: Wydawnictwo PTPN.
- Georgieva, Ts. (2016a). *Rodstvoto i rodninskite nazvaniya v balgarskiya ezik (semantika i leksikografsko predstaviane)*. Sofia: Avangard prima.
- Georgieva, Ts. (2016b). Tsifrovijat kod v rechnika Balgarska semejno-rodova leksika. *Balgarski ezik*, 63, 3, 97–108.
- Georgieva, Ts. (2018). Semantichen rechnik na rodninskite nazvaniya v balgarskiya ezik. *Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej*, 53, 71–83.
- Grochola-Szczepanek, H. (2007). Męskie i żeńskie nazwy rodzinne w języku ludowym z terenu polskiego Spisza. *Język Polski, R. 87, z. 4/5*, 326–337.
- Holiolchev, H., Mladenov, M., Radeva, L. (2012). *Balgarska semejno-rodova leksika. Entsiklopedichen rechnik*. Sofia: Iztok-Zapad.
- Ivanova, M. (2002). Traditsionni rodovi instituti i rodninska terminologia. W: *Sakar. Etnografsko, folklorno i ezikovo izsledvane* (s. 372–393). Sofiya: AI „Prof. Marin Drinov”.
- Ivanova, M. (2003). *Rodstvoto po svatovstvo u balgarite*. Veliko Tarnovo: UI „Sv. sv. Kiril i Metodiy”, 284 ss.
- Iwańska-Siwiek, M. (2020). Wartościowanie alternatywnych form rodziny we współczesnej polszczyźnie. Praca doktorska. APD UŚ. Katowice.
- Kitanova, M. (2010). *Etnolingvisticzni etyudi*. Veliko Tarnovo: „Знак”, 94“, 136 ss.
- Kyuchukova-Petrinska, B. (2011). Terminite za rodstvo v ispanskiya i v balgarskiya ezik. W: *Ezici i kultury v dialog: tradicii, priemstvenost, novatorstvo* (s. 132–135). Sofia: UI „Sv. Kliment Ohridski”.
- Łoś, J. (1914). Nazwy stopni pokrewieństwa i powinowactwa w dawnej Polsce. *Język Polski, II*, 1–7.
- Magda-Czekaj, M. (2012). Historyczne a współczesne nazwy relacji rodzinnych. *Język Polski, 3*, 212–218.
- Małanowska-Statkiewicz, M. (2015). Nazwy pokrewieństwa i powinowactwa w języku czeskim i polskim. *Paradygmat słowotwórczy. Slavica Wratislaviensia*, 159, 245–254.

- NSI – Nacionalen statisticheski institut, https://infostat.nsi.bg/infostat/pages/reports/query.jsf?x_2=2172 [dostęp 13.12.2024].
- Ostrówka, M. (2006). Nazwy stopni pokrewieństwa w polszczyźnie łotewskiej. *Acta Baltico-Slavica*, 30, 453–469.
- RBE BAN online – *Rechnik na balgarskiya ezik*. <https://ibl.bas.bg/rbe/>
- Spasov, S. (2012). Struktura na semantichnoto pole na rodninski nazvaniya v balgarskiya i polskiya ezik. W: *Sbornik s dokladi ot mezhdunarodnata konferenciya „Slavistikata v globalniya svyat – predizvikatelstva i perpektivi”*. Blagoevgrad: UI „Neofit Rilski”.
- Szymczak, M. (1959). Słownictwo Warmii i Mazur – stopnie pokrewieństwa. *SWM V*, 1–34.
- Szymczak, M. (1966). *Nazwy stopni pokrewieństwa i powinowactwa rodzinnego w historii i dialektach języka polskiego*. Warszawa: PWN.
- Tokarev, S.A. (1929). O sistemah rodstva u avstraliycev. *Etnografia*, nr 1, 23–53.
- WSJP PAN – *Wielki słownik języka polskiego*. www.wsjp.pl
- Trubachov, O.N. (1959). Istoriya slavyanskikh terminov rodstva i nekotoryh drevneyshih terminov ob.[testvenogo stroya]. Moskva: AN SSSR.
- Zarębina, M. (2012). Terminologia rodzinna w Ewangelii według św. Mateusza. *Język Polski* 2, 82–90.